

ДОСВІД ГРУЗІЇ В ЧАСТИНІ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

GEORGIA'S EXPERIENCE IN ESTABLISHING CRIMINAL LIABILITY FOR DISCLOSURE OF STATE SECRETS

Кушчева О.В., співробітник

Управління Служби безпеки України у Дніпропетровській області

У статті аналізується досвід Грузії в частині встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці. Встановлено, що у Кримінальному кодексі Грузії діяння, у вигляді розголошення державної таємниці диференційовано на два окремі склади кримінальних правопорушень: «видача державної таємниці» та «розголошення державної таємниці».

На основі аналізу положень статей 313 та 320 закону про кримінальну відповідальність Грузії зроблено висновок про те, що основною розмежувальною ознакою видачі державної таємниці від розголошення державної таємниці є наявність (або відсутність) в діях винного спеціальної мети – заподіяти шкоди державним інтересам Грузії.

Встановлено, що зміст статті 320 Кримінального кодексу Грузії «Розголошення державної таємниці» має ряд спільних рис з положеннями статті 328 Кримінального кодексу України, що пояснюється спільним періодом розвитку законодавства цих держав у складі СРСР.

З огляду на широкомасштабну війну, яку російська федерація розпочала проти України, запропоновано скористатись досвідом Грузії та передбачити таку особливо кваліфікуючу ознаку розголошення державної таємниці, як вчинення даного діяння в умовах воєнного стану.

На сьогоднішній день ст.ст. 313 та 320 КК Грузії мають ряд спільних рис зі ст. 328 КК України, що пояснюється спільним етапом розвитку права цих держав у складі СРСР. Водночас, між названими нормами існують і певні відмінності. Так, наприклад, за законодавством Грузії розголошення державної таємниці диференційовано на два окремих склади кримінальних правопорушень: видача державної таємниці та власне розголошення державної таємниці. Вказані злочини відрізняються між собою, в першу чергу, наявністю або відсутністю спеціальної мети – заподіяння шкоди інтересам Грузії.

Перспективним напрямком подальших наукових досліджень вважаємо аналіз досвіду встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці держав-членів ЄС.

Ключові слова: злочини, Кримінальний кодекс, кримінальна відповідальність, покарання, позбавлення волі, розголошення державної таємниці.

The article analyzes the experience of Georgia in terms of establishing criminal liability for the disclosure of state secrets. It was established that in the Criminal Code of Georgia, the act of disclosing of state secret is differentiated into two separate types of criminal offenses: «divulging of state secrets» and «disclosure of state secrets».

Based on the analysis of the provisions of Articles 313 and 320 of the Law on Criminal Liability of Georgia, it was concluded that the main distinguishing feature between the divulging of state secrets and the disclosure of state secrets is the presence (or absence) in the actions of the perpetrator of a special purpose – to harm the state interests of Georgia.

It was established that the content of Article 320 of the Criminal Code of Georgia «Disclosure of state secrets» has a number of common features with the provisions of Article 328 of the Criminal Code of Ukraine, which is explained by the common period of development of the legislation of these states within the USSR.

In view of the large-scale war that the Russian Federation has launched against Ukraine, it is proposed to use the experience of Georgia and provide such a particularly qualifying feature of the disclosure of a state secret as the commission of this act in the conditions of martial law.

To date, Art. Art. 313 and 320 of the Criminal Code of Georgia have a number of common features with Art. 328 of the Criminal Code of Ukraine, which is explained by the joint stage of development of the law of these states within the USSR. At the same time, there are certain differences between the mentioned norms. So, for example, according to the legislation of Georgia, disclosure of state secrets is differentiated into two separate types of criminal offenses: disclosure of state secrets and actual disclosure of state secrets. The specified crimes differ among themselves, first of all, by the presence or absence of a special purpose – harming the interests of Georgia.

We consider the analysis of the experience of establishing criminal liability for the disclosure of state secrets of the EU member states to be a promising direction for further scientific research.

Key words: crimes, the Criminal Code, criminal liability, punishment, imprisonment, disclosure of state secrets.

Станом на сьогоднішній день діяння у виді розголошення державної таємниці – злочин, передбачений ст. 328 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Дане кримінальне правопорушення несе високий ступінь суспільної небезпеки, адже в багатьох випадках воно не тільки прямо посягає на суспільні відносини у сфері забезпечення охорони державної таємниці, але і здатне заподіяти шкоди національній безпеці держави [1, с. 110].

З початком широкомасштабної війни, яку російська федерація розв'язала проти України у лютому 2022 р., ступінь суспільної небезпеки діянь у вигляді розголошення державної таємниці суттєво збільшився, через що виникає нагальна потреба у проведенні юридичного аналізу та модернізації чинної редакції ст. 328 КК України. Для вирішення цього питання важливо дослідити та врахувати зарубіжний досвід розв'язання цієї проблеми.

Питанню кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці приділялася увага з боку таких вітчизняних вчених, як Ю. В. Александров, С. В. Бабанін, В. С. Березняк, М. І. Бажанов, А. А. Вознюк,

О. А. Гритенко, В. К. Гришук, Л. Ф. Даренко, Г. В. Дідківська, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, Д. П. Калаянов, В. А. Клименко, І. М. Копотун, І. С. Курбатова, М. І. Панов, В. Ф. Примаченко, А. В. Савченко, В. В. Сташис, О. С. Стеблінська, В. Я. Тацій, В. В. Топчій, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, В. В. Шаблістий, С. І. Шевченко, Ю. Л. Шуляк, О. С. Юнін, Н. М. Ярмиш, та ін. Водночас, з моменту оголошення в нашій державі правового режиму воєнного стану зарубіжний досвід врегулювання даного питання та шляхи модернізації чинної редакції ст. 328 КК України майже не розглядалися.

Метою цієї статті є дослідження досвіду Грузії в частині встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці.

Діяння у вигляді розголошення державної таємниці є кримінально караним майже у всіх державах світу. Зрозуміло, що кримінальний закон має застосовуватися в останню чергу, а не бути панацеєю у вирішенні проблеми, однак, урахувавши ступінь суспільної небезпеки даного акту деліктної поведінки, такий крок є вимушеним.

У цьому питанні актуальним є встановлення справедливого, ефективного та гуманного покарання. Для досягнення вказаної мети доцільно запозичити позитивний досвід у вирішенні проблеми встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці [2, с. 104].

Особливо цікавим у розрізі даного питання виглядає досвід Грузії. Нагадаємо, дана держава не тільки свого часу, як і Україна, входила до складу СРСР (а отже має спільний період розвитку права), але і зіштовхнулася зі схожою проблемою – воєнною агресією та окупацією частини території російською федерацією.

«Революція троянд», що відбулась у Грузії у листопаді 2003 р., стала потужним імпульсом для проведення ряду реформ, що охопили майже всі сфері суспільного життя (у тому числі діяльність правоохоронних органів, численні зміни до законодавчих актів тощо) [3, с. 80]. Станом же на сьогоднішній день Грузія, як і Україна, має стратегічні цілі у вигляді членства в ЄС та НАТО (втім варто зазначити, що останніми роками темпи руху Грузії у цьому напрямку суттєво знизились).

Враховуючи перелічені вище факти (спільний період розвитку юриспруденції, демократичні реформи на початку нульових років, вектор розвитку, сусідство з державою-терористом, яка окупувала частину територій), доречно розглянути досвід Грузії в частині встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці.

Ст. 313 розділу XI «Злочини проти держави» глави XXXVII «Злочини проти основ конституційного строю та безпеки Грузії» закону про кримінальну відповідальність цієї держави має назву «Видача державної таємниці» [4]. Чинна редакція даної норми була прийнята у квітні 2006 р. Як і у випадку зі ст. 328 КК України, ст. 313 КК Грузії диференційована на дві частини. У ч. 1 цієї статті зазначається наступне:

«1. Видача державної таємниці, тобто надання державної таємниці Грузії іншій державі, іноземній організації чи її представникам або її публічне оприлюднення з метою заподіяння шкоди державним інтересам Грузії, а також будь-які інші дії, вчинені з тією ж метою, через що державна таємниця стає доступною для сторонніх осіб, вчинене особами, яким така таємниця була відома у зв'язку із заняттям службового становища або була довірена у зв'язку з винятковими обставинами, – карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права займати посади або займатися діяльністю на строк до трьох років» [4].

Таким чином, диспозиція ч. 1 ст. 313 КК Грузії має ряд відмінних рис від ч. 1 ст. 328 КК України. Так, для кваліфікації діяння за ч. 1 ст. 313 КК Грузії суб'єктивна сторона злочину має містити таку обов'язкову ознаку, як мета у виді заподіяння шкоди інтересам Грузії. Відповідна ознака свідчить про те, що суб'єкт посягає не тільки суспільні відносини у сфері забезпечення охорони державної таємниці, а, в першу чергу, на національну безпеку держави, тому припускаємо, що у більшості випадків такі дії кваліфікувалися б за КК України в якості злочинів проти основ національної безпеки (наприклад, державна зрада).

Сама наявність в діях винного вказаної вище мети також свідчить про те, що на відміну від ч. 1 ст. 328 КК України, це діяння може бути вчинено лише з умисною формою вини, вид умислу – прямиї. Нагадаємо, відповідно до чинного законодавства нашої держави суб'єктивна сторона розголошення державної таємниці може характеризуватися виною як у формі умислу, так і необережності.

Окремо зауважимо, що у ч. 1 ст. 313 КК Грузії відсутня вказівка на те, що відповідне діяння кваліфікується за цією нормою у випадку відсутності ознак інших злочинів проти основ конституційного строю та безпеки Грузії (як у ч. 1 ст. 328 КК України), хоча, наприклад, ст. 314 цього

законодавчого акта передбачає кримінальну відповідальність за шпигунство (об'єктивна сторона цього діяння характеризується збиранням, зберіганням та передачею інформації, що становить державну таємницю). Відсутність відповідної вказівки може створювати певні складнощі у розмежуванні названих складів злочинів, що демонструє недосконалість вказаної вище норми.

Санкція ч. 1 ст. 313 КК Грузії, як і санкція у вітчизняній нормі, передбачає один вид основного покарання (позбавлення волі на певний строк) та один вид додаткового (позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю). Втім, мінімальна та максимальна межі покарання у виді позбавлення волі у ч. 1 ст. 313 КК Грузії набагато суворіші, що свідчить про те, що законодавець цієї держави розглядає дане суспільно небезпечне діяння як таке, що несе значно вищий ступінь суспільної небезпеки (у площині КК України така санкція свідчила б про те, що це кримінальне правопорушення відносилось б до особливо тяжких злочинів). Припускаємо, що така суворота санкція обумовлена наявністю в діях винного спеціальної мети, яка суттєво підвищує рівень суспільної небезпеки акту видачі (розголошення) державної таємниці.

Ч. 2 ст. 313 КК Грузії передбачає наступне:

«2. Ті самі діяння, вчинені у воєнний час або які спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до двадцяти років з позбавленням права обіймати посади або займатися діяльністю на строк до трьох років» [4].

Таким чином, ст. 313 КК Грузії передбачає два кваліфікованих склади видачі державної таємниці: вчинення даного злочину у воєнний час та видача державної таємниці, що призвела до тяжких наслідків. Без сумніву, перший склад кримінального правопорушення несе підвищений рівень суспільної небезпеки, адже в умовах воєнного стану (часу) згаданий акт делінквентної поведінки може призвести до суттєвого ослаблення держави, втрати нею міжнародної підтримки або навіть найдорожчого – суверенітету. Через це цілком очевидно, що така побудова ст. 313 КК Грузії є соціально обумовленою.

24 лютого 2022 року російська федерація підступно розпочала повномасштабну війну проти України. Щодня мільйони українців протистоять агресії держави-терориста, кожен на власному фронті: військовому, політичному, економічному тощо. Незламність духу, сила і мужність, яку продемонстрував український народ, вразили весь цивілізований світ. Втім, для збереження даних атрибутів необхідно підтримувати на високому рівні ряд напрямків роботи, у тому числі і в частині модернізації кримінального законодавства [5, с. 823].

З початком широкомасштабної війни держава оперативно внесла ряд змін до чинного закону про кримінальну відповідальність. Так, наприклад, вже 03.04.2022 р. було підписано Закон України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [6], яким включено до розділу I Особливої частини КК України ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», Закон України № 2113-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» [7], яким внесено зміни до ст.ст. 86, 111, 113 КК України, тощо. При цьому останнім нормативно-правовим актом було внесено таку кваліфікуючу ознаку диверсії та державної зради, як вчинення означених діянь в умовах воєнного стану (у випадку диверсії – ще і у випадку вчинення злочину в період збройного конфлікту) [8, с. 738].

Без сумніву, такі зміни були своєчасними та доречними, адже широкомасштабна війна, по-перше, стала потужним детермінантом поширення окремих видів злочинів та кримінальних проступків (як, наприклад,

у випадку з поширенням актів колабораційної діяльності), а, по-друге, у таких умовах ступінь суспільної небезпеки деяких кримінальних правопорушень суттєво збільшився (диверсія, державна зрада тощо). До числа останніх кримінальних правопорушень (рівень суспільної небезпеки яких суттєво зріс в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану), без сумніву, відноситься і злочин, передбачений ст. 328 КК України. Виток даних, що становлять державну таємницю, здатен спричинити шкоду не тільки суспільним відносинам у сфері охорони державної таємниці, але і національній безпеці держави. Відтак, думається доречно скористатись досвідом Грузії та включити в якості кваліфікованої (або навіть особливо кваліфікованої) ознаки розголошення державної таємниці вчинення даного діяння в умовах воєнного стану.

При цьому пропонуємо передбачити згаданий вище склад злочину у ч. 3 ст. 328 КК України, адже такий крок може стати своєрідним юридичним запобіжним заходом, що суттєво знизить динаміку поширення названих актів деліктної поведінки. У випадку, якщо за розголошення державної таємниці в умовах воєнного стану буде передбачено більш суворе покарання (наприклад, позбавлення волі на строк до п'ятнадцяти років), особа двічі подумає, перш ніж вирішити вчинити даний злочин. Тому, пропонуємо викласти ч. 3 ст. 328 КК України у наступній редакції:

«3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах дії воєнного стану, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

Що ж стосується віднесення настання тяжких наслідків до кваліфікуючої ознаки видачі (розголошення) державної таємниці, нагадаємо, що схожий підхід реалізовано і у вітчизняному законі про кримінальну відповідальність. При цьому варто зазначити, що в КК Грузії передбачені більш суворі покарання за вчинення такого злочину (максимальне покарання – позбавлення волі на 20 років, тоді як санкція ч. 2 ст. 328 КК України передбачає максимальну межу покарання у виді позбавлення волі на строк до восьми років), що, знову ж таки, обумовлено наявністю в дія суб'єкта кримінального правопорушення спеціальної мети.

Враховуючи ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 328 КК України, можливо, доречно скористатись досвідом Грузії на передбачити за ці діяння більш суворі покарання. Водночас, для того, щоб остаточно дійти такого висновку, важливо проаналізувати форми реалізації кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці.

На окрему увагу заслуговує зміст ст. 320 КК Грузії, що має назву «Розголошення державної таємниці». Як і попередня норма, ця стаття також поділена законодавцем згаданої держави на дві частини. У ч. 1 ст. 320 зазначається наступне: «Умисне розголошення або розголошення державної таємниці особою, якій ця таємниця була відома або довірена у силу свого службового становища, за відсутністю ознак діянь, передбачених статтями 313 або 314 даного Кодексу, – карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю на строк до трьох років» [4].

Таким чином, зміст запропонованої норми доволі схожий на положення ч. 1 ст. 313 КК Грузії, що були проаналізовані нами вище. Втім, основна відмінність видачі державної таємниці від розголошення державної таємниці за законодавством цієї держави полягає у наявності або відсутності в діях винного спеціальної мети – заподіяти шкоду Грузії.

Зауважимо, що диспозиція ч. 1 ст. 320 КК Грузії суттєво відрізняється від змісту ч. 1 ст. 328 вітчизняного закону про кримінальну відповідальність [9]. Так, суб'єктом розголошення державної таємниці за законодавством Грузії може бути не тільки особа, якій були довірені або стали відомі відомості, що становлять державну таємницю, у зв'язку з виконанням нею службових обов'язків, але і будь-яка інша особа, якій стала відома така інформація (але за умови, якщо вона умисно вчинила даний акт делінквентної поведінки).

Що стосується санкції ч. 1 ст. 320 КК Грузії, то вона за своїм змістом максимально наближена до санкції ч. 1 ст. 328 КК України – відмінність полягає лише в мінімальній межі основного покарання у виді позбавлення волі (три роки за законодавством Грузії та два – за вітчизняним) та обов'язковості додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю (відповідно до грузинської норми даний вид покарання є обов'язковим).

У ч. 2 ст. 320 КК Грузії зазначається наступне:

«2. Те саме діяння, що призвело до тяжких наслідків для інтересів Грузії, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

З огляду на той факт, що карається тільки умисне розголошення державної таємниці особою, якій ця таємниця не була довірена, вважаємо такий підхід законодавця Грузії доволі цікавим. Так, якщо особа умисно вчиняє дане діяння, то вона чітко розуміє, що відомості, які вона розголошує, віднесені до державної таємниці. Відтак, вона не тільки своїми діями заподіює шкоду суспільним відносинам, що забезпечують охорону державної таємниці, але і усвідомлює та бажає цього.

При цьому варто зазначити, що не дивлячись на високий рівень суспільної небезпеки таких діянь, довести вину особи, яка не мала допуску до державної таємниці, проте вчинила злочин, передбачений ст. 320 КК Грузії, доволі складно, адже вона не була попереджена у встановленому порядку про недопустимість розголошення державної таємниці. Відтак, під час досудового розслідування винний може стверджувати, що розголошуючи інформацію він не усвідомлював, що вона становить державну таємницю.

Підсумовуючи викладене зауважимо, що на сьогоднішній день ст.ст. 313 та 320 КК Грузії мають ряд спільних рис зі ст. 328 КК України, що пояснюється спільним етапом розвитку права цих держав у складі СРСР. Водночас, між названими нормами існують і певні відмінності. Так, наприклад, за законодавством Грузії розголошення державної таємниці диференційовано на два окремих склади кримінальних правопорушень: видача державної таємниці та власне розголошення державної таємниці. Вказані злочини відрізняються між собою, в першу чергу, наявністю або відсутністю спеціальної мети – заподіяння шкоди інтересам Грузії.

Ст.ст. 313 та 320 КК Грузії містять ряд цікавим положень, що можуть бути враховані під час модернізації вітчизняного закону про кримінальну відповідальність. Зокрема, в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану вбачається доречним запозичити досвід Грузії та включити до ст. 328 КК України частину третю, в якій буде передбачено особливо кваліфікований склад розголошення державної таємниці – вчинення злочинів, передбачених ч.ч. 1–2 даної норми, в умовах воєнного стану.

Перспективним напрямком подальших наукових досліджень вважаємо аналіз досвіду встановлення кримінальної відповідальності за розголошення державної таємниці держав-членів ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шаблюстий В.В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 109–115.
2. Каторкін Р. А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica: nauково-практичний журнал Республіки Молдова*. 2017. № 6 (28). С. 104–107.

3. Запобігання та протидія дискримінації в Україні. Множинна дискримінація : навч. посіб. / кол. авт.; ред. А. Є. Фоменко. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 236 с.
4. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი: საქართველოს კანონი 22.07.1999წ. საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე: ვებგვერდი. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=248> (дата звернення: 20.06.2023).
5. Юнін О.С., Шевченко С.І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 823-846. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/322/8792/18393-1> (дата звернення: 20.06.2023).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.04.2022 р. № 2108-IX. База даних «*Законодавство України*» / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення 12.06.2023 р.).
7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.04.2022 р. № № 2113-IX. База даних «*Законодавство України*» / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення 12.06.2023 р.).
8. Шаблистий В.В., Березняк В.С., Каторкін Р.А. Кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від призову на військову службу як акти посягання на воєнну безпеку України. Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 736–760. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/322/8789/18390-1> (дата звернення: 20.06.2023).
9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. База даних «*Законодавство України*» / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.07.2023).